

# Форшпан

Клим Поліщук

(Із записної книжки)

Гнані шаленими наскоками кінноти Будьонного, ми безупинно посувалися на захід і, не зважаючи на липневу спеку, робили по 45-50 кілометрів на добу. Поруч нас завзято "корились" наші друзі і по всіх шляхах здіймалися каламутно-руді хмари збитої порожнечі. Скрізь і всюди в полях було мертво і сонно, хоч жнива давно вже наспіли. В селах стояв несамопитий лемент статечних господарів, яких з кіньми та возами виганяли на "форшпана". Це чудне слово на сільських мешканців робило страшне враження. Досить промовити його в одному боці села, як враз здіймався гармидер аж на другім боці і всі господарі, забравши з собою коней, поспішали заховатися з ними де-небудь в ліску або ярку. Але без цього "форшпана" ми ніяк не могли обійтися, бо всі наші "трени" переважно складалися з сільських підвод, які ми забирали примусово, без усякої плати за "повинність"...

Крім військового та скарбового майна, ми везли з собою евакуйоване добро досить "ніжного характеру", яке складалося з "урядових" панночок та полковничих жінок. Не будь з нами цього добра, напевне, сам "форшпан" не був би такий страшний. А так підводам кінця й краю не було...

Одного дня ясно стало, що на Україну повороту немає, бо скрізь і всюди загомонів всесильний голос селянських повстань. Розбурхане море свавільних мужицьких думок бушувало, не знаючи впину. Бушувало воно не само собою, а котило свої хвилі за тими вільними вітрами, які були дужчі наших духовних сил. — І того ж дня, коли сонце хилилося на захід, ми побачили срібно-рожеву смугу Збруча...

Збруч зробив на мене враження маленької і нікчемної річки. Вузкий, каламутний, мілкий, брудний, з убогими берегами, Збруч, однаково, порушив нашу духовну рівновагу. "Що чекає нас на тім боці? — думав я, йдучи через дерев'яний міст, який сполучав Волочиськ з Підволочиськом. — Невже хребти Карпатських гір і безрозважна туга за рідним золототопом Києвом?.."

І згадалися весняні місячні ночі на Дніпрі. Дзвінки степові пісні в лагідній темряві. Далекі оркестрові звуки вчисто-величного "Інтернаціоналу" і оксамитовий дотик до холодного чола теплої долоньки моєї коханої подруги Тами. Тепер вона далеко. Залишилася в задимленім і голоднім Києві. На прощання сказала: "Вертайся скорше!.."

В сутінках ночі торохтіли вози і було чути окремі людські голоси. На півдні стояла хмара, блискали блискавиці, стугонів грім. В повітрі було тихо і млосно, наче хтось, зціпивши зуби, стискав його, щоб мовчало... Чути було лише стукіт коліс і кінських копит на брукованій дорозі, яка тяглась через Підволо— чиськ вглиб Галичини...

Коло воза, навантаженого якимись мішками та клунками, йдуть і розмовляють дві темні постаті. З розмови чути, що то козаки.

— Цеї ночі хтось украв командантського чемойдана,—говорив густий бас.

—Так що, тобі шкода його?—півзапитанням озвався тонкий тенорок.

— Шкода, бо нагорить мені за нього...

— Пусте! Ми тепер в Галіції...

— І справді!.. Завтра на форшпана підем виганяти...

Густий бас і тонкий тенорок довго і смаковито розреготалися. Дядько на возі, якого забрали десь аж від Бердичева, глибоко зітхнув і промовив:

— Пустіть мене, добродію!.. Бога за вас молитиму!..

— А скільки даси?.. — спитав густий бас.

— П'ятсот царських... — сказав дядько.

—Давай тисячу!

—Якби її мав... — майже простогнало з воза.

— Ну, так тоді моли Бога за себе! — сміючись, відповіли бас і тенор.

Мла густішала. Хмара досягала майже до середини неба. Почулося глухе клекотання, наче десь кипів велетенський казан. Коні прищупили вуха і витягнули голови.

Вздовж валки возів проїхав земний вершник. Він гукав:

— Підтюпцем, вперед!..

По голосу можна було взнати, що то сам пан "командант обозу".

Почулося многоголосие волинське "вй-о-о-о!" — і вози покотилися швидше. Дві темні постаті вистрибнули на віз і зникли в глухім напруженні темряви.

\* \* \*

Ранок. Площа в місті, де розташувався обоз, була залита водою. Все і вся попромокало, не виключаючи речей "ніжного характеру". "Начальник обозу", верхом на коні, об'їздив обоз і лічив підводи.

— А де ж підвода з моїми речами? — раптом закричав він, озираючись навколо себе. — Ромунешті!

З одного воза підвівся козак і заговорив:

— Підвода ваша десь пропала разом з підводчиком і козаками, що її доглядали.

— Як так?! — скрикнув начальник обозу. — Там же все моє добро...

— По дорозі десь пропала...

— Зараз же щоб була вона тут! — не своїм голосом крикнув начальник обозу, вимахуючи нагаєм.

Козак схопився з воза і, повісивши через плече рушницю, побіг в той бік, звідки ми йшли минулої ночі.

Сонце встало й піднялося на "неділешній обід", а козака все ще не було. Обоз збирався йти далі. І саме в той час, як він витягувався на дорогу, вернувся Ромунешті. Лице його було бліде, як крейда, а очі ніяково моргали.

— Ну що, є підвода?—спитався командант.

— Є...

— Де ж вона?

—Там, на полі...

— Чому ж вона не їде?

— Нікому везти...

— Як то так?

— А так... тих козаків немає, коней немає, а стоїть тільки один віз з убитим господарем...

— Хто ж його убив?

— Не знаю...

— А речі на возі є?

— Лежить щось...

Через хвилину з одного воза вигружено в калюжу всю агітаційну республіканську "літературу" і послано його за коман— дантськими речами. На віз, крім команданта, козака, двох свідків— старшин, мусив сісти і я. По розпорядженню командира частини ми мусили скласти протокол цієї чудної пригоди і "по змозі" з'ясувати її.

Зараз же за містечком, недалеко від дороги, стояв розпряжений віз, а коло нього лежав окривавлений труп селянина. Лице його зійшло кров'ю і зробилося полотняним, довгі чорні вуса настовбурчились вгору, коротка чуприна стояла їжаком, а півроз— криті очі безмежно-сумним шкляним поглядом дивилися просто в душу. Свита й сорочка на грудях були окривавлені, кишеня в штанах вивернена, чоботи зняті. Босі ноги були брудні і справляли огидливе враження. Коли козак розгорнув на грудях трупа одягу, то ми побачили дві колені рани, зроблені австрійським багнетом.

—Такий багнет був тільки в Романенка! — наче сам до себе промовив сотник, але зараз же метнувся до воза переглядати свої речі. В той час, як він переглядав і перекладав на другий віз свої речі, ми ходили навколо трупа і шукали слідів злочинця. Але, крім слідів від двох пар ніг в жовнірських чоботах, нічого не найшли. Не знаю й сам, для чого саме ми склали той кумедний протокол, як не було ні злочинців, ні свідків цього злочинства. Для всіх було все одно: був чоловік, нема чоловіка... Правда, для мене було ясне ще й те, хто саме його вбив, але я мовчав, дивлячись, як тяжко побивався пан командант за своїм чемоданчиком, якого не знайшов між покинутими речами.

—Закопати б його...—сказав хтось, так собі, між іншим.

Командант визвірився:

— Чорт з ним! Хай лежить собі! Краще подумали б над тим, куди козаки запропастилися?

Всі ніяково промовчали, хоч всі добре знали, що це їх рук робота.

Ще через хвилину робота з перекладанням речей була закінчена і ми вирушили до свого обозу.

Серед поля залишився самотній волинський віз і скривавлений труп його господаря...

\*\*\*

Через декілька днів ми під'їздили до маленького села Н., де мали зупинитися на довший час. Не бажаючи тягтись в куряві обозу, я сам один вирішив піти вперед.

Йдучи селом, в однім подвір'ї я почув несамовитий крик і плач. Серед загального галасу, як ерихонська сурма, гримів густий бас:

— Говорять тібе,с... с... запрягай чічаслошадьов!..

Щось знайоме було в цім голосі. Я зупинився і став прислухатися. Густий бас затих і забринів тоненький тенорок:

—Я тібе покажу русінская морда! Ми не якіє-нібудь полякі, а найстоящії дніпровські українці... Сказано запрягать лошадьов, так нада запрягать.

В той час з подвір'я вийшла заплакана бабуса. З невимовним жахом глянула на мій військовий кашкет і тихо привіталася:

— Слава Ісусу!

— На віки слава! — відповів я. — Що там за крик такий у вас?

—Ой, проше пана, таке нещастє! Ваші козаки забирають наші коні.

—Куди ж вони забирають?

—На форшпана, кажуть...

Я мовчки відчинив хвіртку і ввійшов на подвір'я. Перед моїми очами стала така картина: серед подвір'я стояв новісінький віз, запряжений парою гнідих коней, а на возі сиділо два козаки з нашого обозу. Навколо коней стояла вся сім'я господаря. Господар, заливаючись сльозами, кинувся до мене:

— Згляньтесь на Бога, не беріть моїх коней!

— Хто ж їх бере? — сказав я.

— Козаки ваші!..

— Куди ви берете коні?—звернувся я до козаків.

— Куда нада...—прогугнявив густий бас.

— Ваші посвідчення? — промовив я.

— Вот наші посвідчення!—сказав тоненький тенорок, показуючи карабін.

—Добре! — сказав я. — Так ото ви вбили підводчика з того боку Збруча?

Обидва поблідли й опустили очі додолу. Не спускаючи їх з очей, я говорив далі:

—Вбили підводчика, щоб забрати його коні і 500 царських...

— Його більшовики вбили... — прогугнявив густий бас.

—Які більшовики?

—Ті, що йшли за нами... Будьонновці...

— А де ж ті коні? — не переставав я допитуватися.

— Ті коні в мене, — відповів тенорок.

— Ну, добре! Однаково я вас мушу арештувати і потребувати суду,—сказав я.

Вони зішли з воза, а господар, його жінка й троє дітей радісно кинулися до своїх коней. Ніколи й ніде я ще не бачив такої радості, як на вузенькім подвір'ї галицького господаря, який так щасливо визволився від "форшпана". Але, на жаль, та радість скоро затьмарилаь, бо як тільки підійшов обоз, то Романенко (як звався густий бас) і Пастух (тоненький тенор) не тільки що не були покарані, а навпаки—командант не міг натішитися з їх "розторопності", як вони, "рятуючись від більшовиків", зуміли "врятувати" й коні, які командант забрав собі.

Пастух й Романенко в один голос брехали, що як тільки обоз рушив підтюпцем, то в їх підводі вломилося колесо і коли вони, звернувши з дороги, стали його поправляти, то їх побачила більшовицька кінна розвідка, яка хотіла забрати їх в полон. Вони випрягли коней і повтікали, а підводчика "запевне більшовики закололи"...

Очевидна брехня не тільки що виправдала їх, але зробила лицарями всього нашого обозу. І тому Романенко і Пастух були опісля одними з перших обозних розпорядників і тільки їм належало право виганяти на "форшпана". Користуючись цим правом, кожний з них мав згодом по парі "власних" коней, з яких одна пара була колись власністю того галицького господаря, якого я думав оборонити.

*м. Товмач (Гіличина), 1920р., 1 вересня*

\* Форшпан — підвода, яку зобов'язаний був давати селянин на вимогу влади (кінна або гужова повинність).